

Salih Efendi (Atalay) (1873-1961)

1873'te Siirt'te doğdu. Milletvekilliği, müderrislik, din adamlığı ve müftülük gibi görevler yapmıştı. İmamzâde Hacı Abdülferit Efendi'nin oğludur. Annesi Zeynep Hanım'dır. İlk ve orta öğrenimini Siirt'te tamamladıktan sonra İstanbul'a giderek Fatih Medresesi'nde öğrenim gördü ve müderrislik icazeti aldı.

2 Aralık 1909'da Siirt Şer'îye Mahkemesi'nde zabıt kâtibi olarak devlet hizmetine girdi. Zabıt kâtibi olarak sekiz yıl görev yaptıktan sonra 1917'de Siirt Sancağı İdare Meclisi Üyesi oldu. Kısa bir süre sonra da Bitlis Vilâyet İdare Meclisi'ne Siirt Temsilcisi olarak görevlendirildi.

Bu sırada vatanın çeşitli bölgelerinde işgallerin başlaması üzerine Millî Mücadele'yi destekleme kararı aldı. Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'ya geçtikten sonra vatanın her vilâyet ve kazasında birer Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurulması için emirler vermişti. Bunun üzerine Siirt'te de Müftü Halil Hulki (Aydın), Ömer (Atalay), Siirt Belediye Başkanı Hamit ve Siirt'in ileri gelenlerinden Hamza Hilmi, Bekir Sıtkı ve Abdülkerim beyler tarafından Siirt Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kuruldu. Cemiyet, işgallerin haksızlığını duyurmak için çalıştı ve bu bağlamda İtilaf Devletleri temsilcilerine, Osmanlı Padişahı Vahdettin'e, Hâdisat ve Tasviri Efkâr gazetelerine, Sadrazamlığa, Hariciye Nezaretine, Redd-i İlhak Cemiyeti ile Vilâyat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk Başkanlığı'na telgraflar çekti.

Cemiyet aynı zamanda Siirt'te şube açan Kürt Teali Cemiyeti ile mücadele etti. Salih Efendi bu dönemde Siirt Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti faaliyetlerine katılarak, Millî Mücadele'ye destek vermeye devam etti. Siirt, bu dönemde toprak ağalığı düzeninin ve aşiret ilişkilerinin egemen olduğu, maddi imkânsızlıkların yaşandığı tipik bir kasaba görünümündeydi. Osmanlı Mebusan Meclisi'nin son dönemi için yapılan seçimde Siirt Milletvekili seçilen Halil Hulki Bey maddi imkânsızlıklar ve ulaşım araçlarının bulunmamasından dolayı İstanbul'a gidemedi. Bitlis ve Van milletvekilleri de aynı durumdaydı.

16 Mart 1920'de İstanbul'un işgal edilmesi ve meclisin feshedilmesi üzerine söz konusu yerlerin milletvekilleri Diyarbakır'da toplandılar. Toplanan milletvekillerinin masrafları II. Fırka Kumandanlığı tarafından karşılandıktan sonra Ankara'da açılması kararlaştırılan yeni meclise katılmak üzere Diyarbakır'dan ayrıldılar. İstanbul'un işgal edilmesinden sonra Mustafa Kemal Paşa'nın isteğiyle Ankara'da yeni bir meclisin açılması kararlaştırılmıştı. Yapılacak seçimlerde sancakların esas alınacağı ve her sancaktan beş üyenin seçileceği belirtildi. Salih Efendi bu dönemde İl Genel Meclisi Üyesi görevinde bulunuyordu.

BMM'nin Birinci Dönemi için 4 Mayıs 1920'de yapılan seçimlerde 21 ikinci seçmenin oyunu aldı ve Siirt milletvekili seçildi. Siirt Seçim Kurulu 8 Mayıs 1920'de Salih Efendi'nin mazbatasını onayladı. 13 Temmuz 1920'de Siirt Milletvekili olarak Ankara'da meclis çalışmalarına katıldı. Mazbatasını 23 Ağustos 1920'de onaylandı. TBMM Sicil Numarası 380 olan Salih Efendi, mecliste, İrsat Encümenliği, Şer'îye Encümenliği ve Şer'îye Komisyonu Sözcülüğü'nü yaptı. Salih Efendi, 2. ve 3. Yasama yıllarında Şer'îye Komisyonu'nun kâtipliğini yaptı. Ayrıca 2. ve 4. Şube üyelikleri dahil olmak üzere birçok görevde bulundu. Salih Efendi, her vilâyette birer Dârümuallimîn Medresesinin açılması için kanun teklifinde bulundu. Mecliste herhangi bir gruba girmedi. Ancak Adana Milletvekili Damar Arıkoğlu, hatıralarında Salih Efendi'nin İkinci Grup'ta yer aldığını iddia etmektedir. Siirt Valisi Sakip Beygo'nun 9 Ekim 1935'te gönderdiği raporda, Salih Efendi'nin milletvekilliğinden ayrıldığından beri "*fırka prensiplerine sadakati*"nin olmadığını belirtmesi, Damar Arıkoğlu'nun iddiasını desteklemektedir. Sakip Beygo raporunda ayrıca Salih Efendi'nin kardeşi Ömer ile Siirt merkezinde bir ev ile Hüseyini Kasabası'nda yaklaşık 500 dönüm arazilerinin bulunduğunu belirtmiştir. Milletvekilliği sona erince memleketine dönerek imamlık ve müderrislik mesleğini sürdürdü. 28 Mart 1936'da Dersim (Tunceli) Müftülüğü'ne atandı. Salih Efendi, Halil Hulki Aydın'ın 4 Haziran 1940'ta vefatıyla boşalan Siirt Milletvekilliği için 1 Temmuz 1940'ta müracaat etti. Ancak sonuç alamadı. İsteği üzerine 5 Ekim 1943'te Elâzığ Müftülüğü'ne nakledildi. Bu görevde iken 29 Mart 1949'da emekliye ayrıldı ve Siirt'e döndü. Sonraki yaşamını din ve hayır işleri ile uğraşarak geçirdi. TBMM Birinci Dönem (1920-1923) milletvekillerine yardım yapılmasını öngören 1941, 1943 ve 1948 yıllarında çıkarılan kanunlar kapsamında kendisine devletten maddi destek sağlandı. 2 Temmuz 1961'de Siirt'te öldü. Şeyh Süleyman Mezarlığı'nda toprağa verildi. Evli ve iki çocuk babası idi. Salih Efendi, Arapça ve Farsça bilmekteydi.

Abdulaziz KARDAŞ

KAYNAKÇA

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA, 30.10.76.502.3.

BCA, 490.01.319.1310.1.

BCA, 490.01.525.2104.1.

Milli Savunma Bakanlığı Askeri Tarih Arşivi: 110.9.1.11.20.0.13.

Milli Savunma Bakanlığı Askeri Tarih Arşivi: 110.9.1.11.22.0.195.

Milli Savunma Bakanlığı Askeri Tarih Arşivi: 110.9.1.11.22.0.198.

TBMM Arşivi, Salih Bey'in Seçim Mazbatasını.

TBMM Arşivi, Salih Bey'in Tercüme-i Hal Belgesi, Sicil Dosyası No:380.

TBMM ZC, D. 1, C. 18, İ:1, (1.3.1338).

TBMM ZC, D. 1, C. 28, İ:1, (1.3.1339).

TBMM ZC, D. 1, C. 5, İ:81, (11.10.1336).

TBMM ZC, D. 1, C. 9, İ:2, (2.3.1337) .

TBMM ZC, D.1, C:10, İ:23 (21.04.1337).

TBMM Albüm Dönem 1, TBMM'nin 25'inci Yıl Dönümünü Anış, TBMM Basımevi, Ankara 1945.

TBMM Albümü 1920-1973, Hazırlayan Kâzım Öztürk, Önder Matbaa Ankara 1973.

TBMM Albümü 1920-2010, C.1 (1920-1950), Editörler; Sema Yıldırım, Behçet Kemal Zeynel, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2010.

TBMM Bir Tarihçe İle Meclis Aza-yı Kiramının Tasvirlerini Muhtevi Albüm, Himaye-i Etfal Cemiyeti Yayını, Yeni Gün Matbaası, Ankara (1922).

TBMM Birinci Dönem Meclis Albümü 1920-1923, TBMM Basımevi, Ankara 2022.

İlk Meclis Anketi, Birinci Dönem TBMM Milletvekillerinin Gelecekte Bekledikleri, Yayına Hazırlayan: Cihangir Gündoğdu, TBMM Yayınları, Ankara, 2004.

"Büyük Millet Meclisi", **Anadolu'da Yenigün**, 8 Nisan 1921.

ARIKOĞLU, Damar, **Hatıralarım**, İstanbul 1961.

ARITÜRK, Ahmed- ARITÜRK, Muhammed Fatih, **Siirt İle İlgili Anekdötler 2**, Siirt 2013.

ATALAY, Ömer, **Siirt Tarihi**, Çeltut Matbaası, İstanbul 1946.

ÇOKER, Fahri, **Türk Parlamento Tarihi Millî Mücadele ve TBMM I. Dönem (1919-1923)**, III. Cilt, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara 1995.

DEMİREL, Ahmet, **İlk Meclis'in Vekilleri, Millî Mücadele Döneminde Seçimler**, İletişim Yayınları, İstanbul 2017.

GAZİ Mustafa Kemal, **Nutuk**, Türk Tayyare Cemiyeti Yayını, Ankara 1927.

GÜNEŞ, İhsan, **Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2008.

KANSU, Mazhar Müfit, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber II**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2009.

KARABEKİR, Kâzım, **İstiklâl Harbimiz**, Merk Yayıncılık, İstanbul 1988.

SARIKOYUNCU, Ali, **Millî Mücadelede Din Adamları I**, Diyanet İşleri Başkanlığı yayınları, Ankara 2002.

YILMAZ, Nergiz, **Birinci TBMM'de Siirt Milletvekilleri ve Meclis Faaliyetleri**, Batman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Batman 2019.

29/03/2025 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/salih-efendi-atalay-1873-1961/?pdf=7430> adresinden erişilmiştir